

Dövényi, Zoltán¹

Hullámvasúton

Tóth József és a magyar társadalomföldrajz

On a Roller Coaster
József Tóth and Hungarian Human Geography

ABSZTRAKT

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy elhelyezze Tóth Józsefet a hazai társadalomföldrajzban, s elsősorban arra keresi a választ, hogy volt-e olyan kiemelkedő szerepe, aminek alapján akár Tóth József koráról is beszélhetünk. A kérdés megválaszolásához három megközelítésben kerül felvázolásra Tóth József pályafutása, mivel alapvetően ezek határozzák meg, hogy lehet-e valakit korszakos egyéniségnek nevezni. Ezek sorrendben a következők: a kiemelkedő tudományos teljesítmény, a vezetői ambíciók és törekvések, valamint a szakmai intézményi háttér. Tóth József kétségkívül kiemelkedő alakja volt a honi társadalomföldrajznak, igazából azonban nem tudott neki olyan fazont adni, amit elképzelt. Ehhez elsősorban az akadémiai tagság és a kutatóintézeti vezető pozíció hiányzott.

Kulcsszavak: tudomány, Tóth József, társadalomföldrajz, MTA

ABSTRACT

The study attempts to place József Tóth in Hungarian human geography, and primarily seeks the answer to whether he had such an outstanding role that we can even talk about “The era of József Tóth”. In order to answer this question, the professor’s career is outlined in three approaches, as they basically determine whether someone can be called an epoch-making scientist. These are, in order, outstanding academic performance, managerial ambitions and aspirations and professional institutional background. József Tóth was undoubtedly an outstanding figure in Hungarian human geography, but he could not really give it the style he envisioned. The main reasons for this were lack of academic membership and of a leading position in a research institute.

Keywords: science, József Tóth, human geography, Hungarian Academy of Sciences

¹ DSc, Professor Emeritus, Institute of Geography and Earth Sciences, University of Pécs, H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6.
E-mail: dovenyiz@gamma.ttk.pte.hu

BEVEZETÉS

Fodor Ferenc a magyar földrajztudomány történetét áttekintő nagy munkájában (Fodor, 2006) a honi geográfia 1870-es évek elejétől az 1940-es évek végéig terjedő, mintegy nyolc évtizedét vezető geográfusok személyéhez és tevékenységéhez kötve korszakolta. A történet természetesen Hunfalvy János korával indult, ezt követte Lóczy Lajos, majd Cholnoky Jenő és Teleki Pál kora. Függetlenül attól, hogy egyetértünk-e ezzel a korszakolással, fel lehet tenni a kérdést, hogy Fodor Ferenc gondolatmenete folytatható-e ebben a személyfüggő megközelítésben? Úgy gondolom, hogy igen, mert ezt követően is voltak olyan geográfusaink, akik a maguk korában meghatározó szerepet játszottak a magyar földrajztudományban. Így, megítélésem szerint beszélhetünk Bulla Béla, de még Pécsi Márton koráról is.

A fentiek alapján felmerülhet a kérdés, hogy folytatódik-e a történet, azaz a honi geográfia utolsó évtizedei hozzárendelhetők-e egy-két kiemelkedő geográfusunk személyéhez, illetve tevékenységéhez? Közelítve témánkhoz: beszélhetünk-e Tóth József koráról a hazai társadalomföldrajzban? A kérdés megválaszolásához legalább három megközelítésben szükséges áttekinteni Tóth József pályafutását, mivel alapvetően ezek határozzák meg, hogy lehet-e valaki korszakos egyéniség.

MÓDSZEREK

A tanulmány elsősorban személyes tapasztalatokra, emlékekre, Tóth Józseffel és pályatársaival folytatott beszélgetésekre, évtizedeken át tartó közvetlen munkakapcsolatból adódó impressziókra támaszkodik. Fontos forrást jelentenek még az archív anyagok is, amelyek közül korabeli folyóiratok témába vágó mellékleteinek áttekintése bizonyult meghatározónak. A szekunder források sorát egészítették ki az MTA Könyvtár és Információs Központ Levéltárának jegyzőkönyvei mellett a Magyar Tudományos Művek Tára bibliográfiai adatbázis Tóth József és pályatársai publikációinak, értekezéseinek adatait ismertető rekordjai.

EREDMÉNYEK

Kiemelkedő tudományos teljesítmény

A tudománymetria korában számos olyan mutató áll rendelkezésre, amelyek segítségével valamilyen kép összeállítható a tudományban működő és publikáló személyekről. Tóth József első publikációja 1964-ben, az utolsó pedig 2012-ben jelent meg,² így tudományos pályafutása szűk fél évszázadot fogott át. Ez idő alatt közel 600 tudományos közleményéről van tudomásunk, ami évente átlagosan tucatnyi publikációt jelent. Ez kétségkívül jóval a szakmai átlag feletti produktum, egy tudós ember életművét azonban nem illendő csak darabra és kilóra mérni. Ennél sokkal lényegesebb, hogy mek-

² Némileg meglepő módon halála után öt évvel, 2018-ban is megjelent egy társszerzős angol nyelvű tanulmánya egy jónévű angol kiadónál (Tóth & Golobics, 2018). Bizonyára ki lehetne deríteni, hogy erre miként kerülhetett sor, de erre most nem vállalkozunk.

kora munkáinak hatása a szakterületére. Ezt leginkább a független idézetek számával szokták mérni. És a problémák itt kezdődnek...

Tóth professzor úr köztudottan nem sokra becsülte a tudományometriát: publikációit még csak számon tartotta, a hivatkozások szorgalmas gyűjtése azonban nem az Ő műfaja volt. Szerencsére azonban voltak segítői (elsősorban Sragner Márta), akik megpróbálták összeszedni a hivatkozásait. Így az MTMT jelenleg 860 hivatkozást tart nyilván Tóth József művekre, ezekből 784 a független citáció. Ez ugyan tisztességes számnak tűnik, de bizonyosan messze van a tényleges értéktől. Hogy mennyire, azt alapos vizsgálat nélkül nem lehet megmondani, de különösebb kockázat nélkül kijelenthető, hogy a reális érték 2000 feletti független hivatkozás lehet.³

Gyakori probléma, hogy a tudós ember halála után már nincs senki, aki regisztrálná a munkáira érkezett hivatkozásokat. Így a szerző halálával olvasói is eltűntek – legalábbis látszólag. Tóth József esetében szerencsésebben alakultak a dolgok, mivel halála után is kerültek be citációi az MTMT-be, bár egyre kisebb számban, ami nem jó jel a jövőre vonatkozóan.

A publikációs teljesítmény mellett más mutatói is vannak a „szakmai nagyságnak.” Ilyen például a tudományos címek és fokozatok megszerzése. Ennek első lépéseként 1966-ban megvédte egyetemi doktori értekezését (Tóth, 1966). A 120 oldalas disszertációban a dél-alföldi városok funkcióit vizsgálta. Ekkor 26 éves és a tudományos minősítés korabeli menete alapján kb. másfél évtized múlva lett volna lehetősége a kandidátusi fokozat megszerzésére.

De a szerencse vagy valami más mellé állt: egyszer csak tanszékvezetője, Krajkó Gyula professzor azt közölte vele, ha három hónap alatt megcsinálja a kandidátusi értekezését, akkor mehet védésre. Megcsinálta és 1973 nyarán meg is szerezte a kandidátusi fokozatot egy 365 oldalas disszertációval, amit a Dél-Alföld népessége foglalkozási átrétegződéséről és területi koncentrációjáról írt (Tóth, 1972).

Ekkor mindössze 33 éves, a legfiatalabb földrajzos kandidátus, és így alapította meg és indította útjára 1973 szeptemberében az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportját Békéscsabán. A tudományos hierarchia következő lépcsőfoka az akkori rendszerben a tudományok doktora cím volt. Tóth József 1986-ban, 46 évesen lett a földrajztudomány doktora az Alföld urbanizációjáról írt disszertációjával (Tóth, 1985). Ekkor azonban már nem Békéscsabán volt, hanem Pécsen az MTA Regionális Kutatások Központjában.

A tudomány doktora cím megszerzése a tudományban tevékenykedők viszonylag kis részének sikerült csak, így „nagydoktornak” lenni komoly szakmai elismerést jelentett akkortájt. Volt azonban egy másik, nem kevésbé fontos hozadéka is: közülük kerülnek ki az akadémikusok. Azt most ne bolygassuk, hogy a tudományos nagyság és az akadémiai tagság milyen mértékben feleltek meg egymásnak. Az viszont bizonyos, hogy a honi geográfia egyes korszakainak nevet adó tudósok mind tagjai voltak a Magyar Tudományos Akadémiának, Hunfalvy Jánostól Pécsi Mártonig. Amikor Tóth József eljutott odáig, hogy neve egyáltalán felmerülhetett az akadémikusi jelölésnél, a magyar geográfusok között két akadémikus volt, nevezetesen Pécsi Márton és Enyedi György.

³ A hazai társadalomföldrajz nagyjai között mások is vannak, akik nem jeleskedtek hivatkozásaik gyűjtésében: a közel-múltban elhunyt Becsei József esetében például az MTMT mindössze 82 (!) független hivatkozásról tud...

Korábban voltak ennél jobb idők is geográfiánk számára a tudós társaságnál, így az 1940-es évek végéig négy akadémikusunk is volt, ezeket azonban 1949-ben kizárták az akadémia tagjai közül. A későbbiekben sorsuk eltérően alakult: Cholnoky Jenő 1950-ben meghalt, Prinz Gyula és Mendöl Tibor életében már nem kapta vissza akadémiai tagságát, csak Bulla Bélának sikerült 1954-ban visszakapaszkodnia az akadémikusok közé. Ő azonban 1962-ben, mindössze 56 éves korában elhunyt, így a földrajz ismét akadémikus nélkül maradt. De csak néhány évig, mert 1965-ben Pécsi Mártont levelező taggá választották.

Részletekbe nem bocsátkozva Pécsi Márton akadémikusi működésének csak egy sajátosságát emelnénk ki: úgy gondolta, hogy egyedül ő alkalmas a teljes magyar geográfia akadémiai képviselőjére, ezért gondosan ügyelt arra, hogy rajta kívül földrajzos ne kerüljön be az akadémikusok közé.⁴ Ez elég hosszú ideig sikerült is neki.

A jég végül 1982-ben tört meg, amikor Enyedi Györgyöt levelező taggá választották. Ez mindenképpen jó hír volt a társadalomföldrajznak, mivel így nagyobb lett az esélye annak, hogy újabb képviselői lehetnek akadémikusok. Tóth József 1990-ben próbálkozott először bejutni, amikor összesen heten voltak tagjelöltek a Föld- és Bányászati Tudományok Osztályán, s közülük négyen levelező tagok is lettek.

Tóth professzor azonban nem volt közöttük, ami tulajdonképpen nem is meglepő, mivel első nekifutásra nem nagyon szokott sikerülni a levelező tagság elnyerése. Ajánlói ekkor Enyedi György és Grasselly Gyula voltak. Talán meglepő, hogy egy geokémikus ajánl egy társadalomföldrajzost. Ennek a hátterében az állt, hogy Grasselly professzor a szegedi egyetemen dolgozott és jó véleménnyel volt róla. Grasselly professzor ekkor lett a Földtudományok Osztálya elnöke, s személyében Tóth József egy komoly támogatóra számíthatott. Az elnök úr azonban rövidesen váratlanul elhunyt, így ez a remény a későbbiekben már nem realizálódott.

Ezt már csak azért is érdemes megemlíteni, mert már ezen a szavazáson is Tóth József támogatottsága volt a legkisebb: a két igen szavazat (nyilván a két ajánlótól) mellett kettő nem, nyolc tartózkodás és egy érvénytelen szavazat került a neve mellé (Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya, 1990). A csekély támogatottság is szerepet játszhatott abban, hogy a következő két alkalommal, 1993-ban és 1995-ben nem jelöltette magát. A későbbi esélyeit bizonyára csökkentette, hogy 1995-ben Marosi

⁴ Aki most arra gondol, hogy e sorok írója Pécsi Mártont szándékosan rossz színben akarja feltüntetni, az téved. Ennek alátámasztására szó szerinti változatban idézem a Földtudományok Osztálya évtizedeken keresztül titkára, Nagy Béla visszaemlékezését egy jellemző esetre, ami 1980-ban történt, amikor Pécsi Márton már 15 éve egyedül képviselte a geográfiát az Akadémián. Kiderült, hogy a földrajztudomány területéről volt a legtöbb akadémiai doktorunk. Martos Ferenc osztályelnök ezt látva a soron következő – heti rendszerességgel tartott – osztályelnöki megbeszélésen a következőket mondta: „*Marci! Bélával egy kimutatást készítettem a TMB (Tudományos Minősítő Bizottság) adataiból. Arra voltam kíváncsi, hogy a X. osztály tudományterületein, hány tudományok doktora tevékenykedik? Meglepetéssel tapasztaltam, hogy a földrajztudomány területén milyen sok tudomány doktora van, és hogy az osztály akadémikusai közül Te vagy az egyetlen, aki ezen a területen dolgozol. Kérlek, javasoljál valakit levelező tagnak, a javaslatodat én is támogatom és aláírom, hogy erősödjön az osztályon ez a tudományterület is.*” Ezt követően „színházi jelenet” következett, Pécsi Márton felállt, széttárta kezeit és a következőket mondta: „*Ferikém! Az úgy igaz, ahogy itt állok, ezek között nincsen egyetlen egy akadémikusi habitusú ember sem!*” Ebben az időben még évente voltak tagválasztások. Igaz, hogy évente egy-, maximum kétfős osztályonkénti lehetőséggel. Tulajdonképpen ettől a beszélgetéstől (1980) eredeztetem azt a torzult állapotot, hogy mind a mai napig a földrajztudomány nincs kellően reprezentálva az osztály akadémikusai között” (Nagy, 2007). Csak néhány, a „nem akadémikusi habitusú emberek” közül: Borsy Zoltán, Enyedi György, Jakucs László, Kádár László...

Sándort levelező taggá választották, az pedig az egész társadalomföldrajz nagy hátránya lett, hogy Enyedi György átlépett a IX. osztályhoz és ezzel vitt magával egy akadémikusi helyet is.⁵

Az 1998-as tagválasztás igazi nagyüzem volt az Osztályon: éppen egy tucatnyi földtudós szerezte meg legalább két akadémikus ajánlását, s ezzel tagjelölt lehetett. Ezek közül négy volt geográfus, s közöttük ismét ott volt Tóth József, akit Marosi Sándor mellett Kapolyi László bányamérnök támogatott. A tucatnyi jelöltből három lett levelező tag, geográfust azonban ekkor sem választottak meg akadémikusnak.⁶

Három évvel később, 2001-ben még többen, szám szerint tizennégyen próbálkoztak bejutni az akadémikusok soraiba („Akadémiai tagajánlások 2001”, 2000). Tóth József ismét ott volt közöttük és újra Kapolyi László és Marosi Sándor támogatásával. Kívülről nézve ekkor lehetett a legnagyobb esélye a megválasztásra, mivel 1997 óta rektor volt Pécsen, s ezzel párhuzamosan több tudományos bizottságban és grémiumban is tevékenykedett.

Ez a várakozása azonban nem vált valóra, mivel az ugyanúgy rektor társadalomföldrajzos Mészáros Rezsőt választották levelező taggá. Ezzel Tóth József akadémikusi tagságának esélyei minimálisra csökkentek, mivel annak nem volt realitása, hogy egymás után két alkalommal is társadalomföldrajzost választanak levelező taggá. Ennek ellenére 2003-ban is nekifutott a tagválasztásnak. Ekkor tizenegy jelölt volt, közöttük öt geográfus. Tóth professzor ajánlói Marosi Sándor és Mészáros Rezső voltak („Akadémiai tagajánlások 2003”, 2003). A földrajzos pályázók esélyét növelte, hogy 2003 januárjában elhunyt Pécsi Márton, akinek a helyére „illet” egy szakmabelit választani. Ez részben be is következett, mivel a kartográfus Klinghammer Istvánt levelező taggá választották, Tóth József pedig ismét sikertelenül próbálkozott. Ekkor belátta, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Őt nem kívánja tagjai sorába fogadni, ezért többet már nem kísérletezett.

Tóth József 1990 és 2003 között négy alkalommal volt tagjelölt és egyszer sem sikerült bekerülnie az akadémikusok közé. Ilyen szituáció elég ritkán fordul elő, így érdemes egy kicsit eltűnődni azon, hogy mi is történhetett. Tóth professzor valami miatt úgy gondolta, hogy az akadémikussá választáshoz elegendő a kiemelkedő tudományos munkásság, a valóság azonban ennél azért bonyolultabb. Az Akadémia Alapszabálya szerint az választható levelező taggá, aki az MTA doktora és „tudományát elismerten és különösen magas színvonalon, alkotó módon műveli.” Ebből az eléggé dodonai megfogalmazásból kiindulva szinte valamennyi jelölt lehetett volna akadémikus, ami azt jelenti, hogy valami más is kell a megválasztáshoz. Mivel a dolgok alapvetően a tudományos osztályokon dőlnek el az akadémikusok titkos szavazása alapján, elsősorban itt érdemes kutakodni. Aki akadémikus akar/szeretne lenni, annak be kell épülni az illetékes osztály szervezetébe, részt kell vennie a munkájában, ott kell lennie a nem éppen lélekvidító osztályüléseken is.

Tóth József ezt nem így látta. Úgy gondolta, hogy az akadémikussá választáshoz elegendő a kiemelkedő tudományos tevékenység – ahogyan az az Akadémia Alapszabályában szerepel. Hát tévedett. Az Osztály munkájában alig vett részt és klasszikus mondása szerint „Nem fogok a X. osztály küszöbén

⁵ Enyedi György másik osztályhoz történő átlépését az Osztályon dezertálásnak tartották, s ettől kezdve hosszú időn keresztül gyanakvással figyelték a társadalomföldrajzosaikat. És ez nemcsak az akadémikus választásnál, hanem még a nagydoktori pályázatoknál is jelentkezett.

⁶ A szavazati arányokról sajnos nem közölhetők információk, mivel a Levéltári törvény rendelkezése szerint 30 évesnél fiatalabb levéltári iratok kutatási célra nem használhatók. Így 1993-ban megállt az élet...

éjszakázni azért, hogy akadémikus legyek.” Ez és más, az Akadémiát kritizáló megjegyzései nyilván eljutottak az osztály akadémikusaihoz is, és ez meg is látszott a rá adott szavazatok számán. Azzal sem szerzett sok támogatást, hogy akadémikusként törekedett volna a geográfia Akadémián belüli pozíciójának javítására.

Az utolsó tagjelöléskor már 63 éves volt, így megválasztása esetén sem tudott volna már nagy dolgokat megvalósítani. Tíz évvel korábban, az ötvenes évei elején még más lett volna a helyzet, de ezen most már kár ábrándozni...

Vezetői ambíciók és törekvések

A tudományos kutatók többségének nincsenek komolyabb vezetői törekvései, őket kielégíti maga a kutatás, az ott elért eredmények. Az is igaz azonban, hogy a tudomány sem működhet irányítás és szervezeti keretek nélkül, tehát kellenek olyan kutatók, akik irányító feladatokra is vállalkoznak. Ezek két csoportba sorolhatók: alkalmasak a vezetésre vagy nem. Az utóbbiaktól az Isten mentse meg a tudományt. De sokszor nem menti meg...

Tóth József vezetői ambíciói már korán megmutatkoztak, középiskolás korában például Ő volt az intézmény DISZ-titkára, azaz az ifjúsági szervezet vezetője.⁷ Egyetemi hallgatóként, majd fiatal oktatóként azután bekerült egy olyan hierarchiába, ahol a rendszer felépítése eleve nem tette lehetővé a komoly előrelépést. Azt azonban különösebb kockázat nélkül meg lehet jegyezni, hogy amennyiben Tóth József Szegeden marad, a rektorságig ott is eljutott volna, végigjárva az oda vezető grádicsokat.

Az 1970-es évek elején azonban még csak tanársegéd, majd adjunktus, egyik sem az a beosztás, amivel komolyabb vezetői pozícióra szert lehet tenni. Ehhez ki kellett lépni az egyetem kötelékéből, amire 1973-ban adódott is lehetősége. Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet frissen alapított Alföldi Csoportja Békéscsabán jó gyakorló pálya volt a vezetői tapasztalatok megszerzésére: egy összesen 10–12 fős csapat hadra fogható tudományos alakulattá szervezése és irányítása azért nem volt annyira egyszerű feladat, mint az esetleg kívülről látszott. Tóth József ráadásul még nehezítette is a dolgát azzal, hogy nem Szegedről hozta a már ismert és kipróbált hallgatóit, hanem Budapestről és Debrecenből is választott munkatársakat. Az volt ugyanis az elképzelése, hogy a különböző „iskolákból” kikerülő fiatal kutatókból nagyobb teljesítményű csapatot lehet kialakítani. És igaza is lett.

A „csapat” szó használata nem véletlen. Ő ugyanis már Békéscsabán is sűrűn emlegette Minarik Ede, a mosodás klasszikus mondását, miszerint „Kell egy csapat.”⁸ Miután a csabai csapatot néhány év alatt „kinötte”, elkezdett nagyobb pálya után nézni. Volt egy olyan elképzelése is, hogy felmegy Budapestre és az anyaintézet igazgatóhelyetteseként folytatja pályafutását, egy idő után pedig átveszi az intézet vezetését. Ennek azonban nem nagyon volt realitása, ezért másik irányba próbált fordulni: ez egy Alföldkutató Intézet létrehozása volt Békéscsabán. Ez az elképzelés az 1940-es évek elejére

⁷ Ahogy azt mondani szokták, mindenkinek be van építve egy tégl a börtön falába, csak nem mindenki tapogatja meg. Tóth professzor azonban már gimnazistaként megtapogatta a maga tégláját, mivel egy napra bevitték a szegedi rendőrségre, ahol arról vallatták, hogy a gimnázium ifjúsági vezetőjeként milyen szerepe volt az 1956-os eseményekben.

⁸ Minarik Ede Sándor Pál filmjének (Régi idők focija) felejthetetlen hőse. Idézett mondásának Békéscsabán külön hangsúlyt adott, hogy futballcsapatának neve Csabagyöngye volt, ezt a szőlőfajtát pedig Békéscsabán nemesítette ki Stark Adolf vaskereskedő az 1900-as évek elején.

nyúlik vissza, amikor az akkori kormányzat tervbe vette egy alföldi és egy dunántúli kutatóintézet létrehozását. Ebből az utóbbi – szerény keretek között ugyan – ténylegesen meg is valósult Pécsen, az Alföldi Tudományos Intézet azonban csak egy virtuális keretintézet lett a szegedi egyetemhez kapcsolódva és az 1940-es évek végén meg is szűnt.

Az 1980-as évek elején az MTA Dunántúli Tudományos Intézete virágkorát élte, így joggal merült fel a gondolat, hogy akkor az Alföld is „megérdemelne” egy hasonló, interdiszciplináris kutatóintézetet. Tóth József elképzelése szerint az Alföldi Osztályból kiindulva Békéscsabán létre lehetett volna hozni egy Alföldi Tudományos Intézetet. Ez az idea azonban sehol sem talált átütő támogatásra. A város és a megye vezetése egy kis létszámú kutatócsoportot még el tudott fogadni, egy tudományos intézet azonban már nem fért bele a képbe náluk. A tervre az MTA sem volt fogékony, így nem lett Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabán, s ezzel a „nagyobb pálya” esélye is elúszott a városban.

Ez viszont azt jelentette, hogy máshol kellett keresnie az előrelépés lehetőségét. Ez nem is váratott magára sokáig, mivel 1984-ben az akkor alapított MTA Regionális Kutatások Központja főigazgató-helyettese lett Pécsen. Természetesen nem azért váltott munkahelyet, hogy örökös másodhegedűs legyen: a helyettesi pozíciót azért vállalta el, hogy a főigazgató (Enyedi György) visszavonulása után ő lép a helyére. Ebben meg is egyeztek – természetesen szóban (Tóth, J., szóbeli közlés, 1984).

Ebből azonban nem lett semmi, mivel 1992-ben az RKK főigazgatói posztjára nem őt, hanem egy kívülről érkezett pályázót választottak meg. A történet részletei már annak idején is homályban maradtak a külső szemlélők számára, annyi azonban bizonyos, hogy az Intézet kutatóinak többsége nem szerette volna Tóth Józsefet látni a főigazgatói székben. Ennek több oka is lehetett, például az is, hogy nem akartak egy koncepciózus, határozott vezetői elképzeléssel rendelkező főnököt, aki nem tűrte volna a „langyos vízben üldögélést.”

A másodhegedűsként eltöltött nyolc év végül is elvesztegetett időnek tekinthető, mivel nem sikerült megszereznie azt a beosztást, amiért az egészet vállalta. Ráadásul a választás ilyen alakulása miatt végzetesen és végletesen megromlott Enyedi György és Tóth József kapcsolata, aminek nemcsak személyi, hanem tudománypolitikai hátrányai is lettek.⁹

A kudarc után Tóth József természetesen nem maradt az RKK-ban, hanem 1993-ban átment a Janus Pannonius Tudományegyetemre. Itt lényegében mindent előről kellett kezdenie. A vezetői pozíciókat nézve ez azonban egy villámkarrier volt: 1994–1997 között a Természettudományi Kar dékánja, 1997–2003 között pedig rektor. Az utóbbi kétségkívül az egyetemi karrier csúcsa, de korántsem biztos, hogy segíti az illető tudományos szakterülettel kapcsolatos elképzeléseinek a megvalósítását.

Szakmai szervezeti háttér

A „magányos bozótharcosok”¹⁰ ideje a modern tudományban lejárt, vagy legalábbis lejáróban van. A tudomány intézményesülése a kutatáshoz szükséges szervezeti egységek létrejöttét is jelentette, ami szükségszerűen együtt járt ezek vezetési és irányítási rendjének kialakulásával. Akik egy nagyobb

⁹ Annak idején mindketten elmondták a maguk verzióját a történetekről a jelen sorok írójának. A kettő még nyomokban sem hasonlított egymásra...

¹⁰ Tóth József időnként e sorok íróját illette ezzel az elnevezéssel.

és/vagy elismertebb kutatóintézet, tanszék stb. élére kerültek, azoknak általában nagyobb esélyük volt szakterületük formálására, már csak azért is, mert állt mögöttük egy olyan ütöképes tudományos bázis, amit fel tudtak használni céljaik elérésére.

Amikor Tóth József 1973-ban az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportjának az élére került, még csak egyike volt a fiatal, tehetséges magyar geográfusoknak. Egy évtizeddel később már az Alföldkutatók élvonalához sorolták, a továbblépéshez azonban szükséges lett volna egy, az egész országot átfogó kutatóintézet élére kerülni. Itt elvileg két lehetőség jöhetett szóba.

Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete csak látszólag lett volna jó megoldás. A fő problémát itt az jelentette, hogy az intézet Pécsi Márton vezetése alatt meghatározó mértékben természeti földrajzi jellegű volt, ahol a gazdaság- és társadalomföldrajzot mindössze egy kis létszámú osztály képviselte. És ez a helyzet 1984-ben tovább romlott, amikor a Regionális Kutatások Központja megalakulásakor többen átmentek az új kutatóhelyre. Innen felépíteni egy ütöképes társadalomföldrajzi kutatóintézetet hosszú és nehéz munka lett volna, ráadásul bizonytalan eredménnyel.

Ennél jobb kilátásokkal kecsegtetett az MTA Regionális Kutatások Központja, de végül ez sem bizonyult sikeres választásnak. És közben az idő is eltelt, Tóth Józsefnek arra már nem maradt ideje, hogy a Janus Pannonius Tudományegyetemen, majd a Pécsi Tudományegyetemen egy országos jelentőségű, ütöképes földrajzi intézetet építsen ki.

KÖVETKEZTETÉSEK

Egy tudományterület érdemi formálásához szükséges három tényező közül Tóth József végül is csak a kiemelkedő tudományos teljesítmény kritériumát tudta teljesíteni. A további két feltételnél nem tudott feljutni a csúcra: nem lett akadémikus és nem került az élére megfelelő méretű tudományos intézetnek sem.¹¹ A fentiek alapján úgy gondoljuk, hogy Tóth József nem tudott befutni olyan nagyívű tudományos pályát, mint amire tehetsége és ambíciói is alkalmassá tették volna. És ez nagy kárára lett a hazai társadalomföldrajznak is...

IRODALOMJEGYZÉK

Akadémiai tagajánlások 2001 [különszám]. (2001). *Magyar Tudomány*, 45(12), 1–115.

Akadémiai tagajánlások 2003 [melléklet]. (2003). *Magyar Tudomány*, 48(12), 1–124.

Fodor, F. (2006). *A magyar földrajztudomány története*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet.

Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya. (1990). *Jegyzőkönyv a Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya 1990. február 12-én megtartott tagválasztó üléséről*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Akadémiai Levéltár.

¹¹ Ez persze nem azt jelenti, hogy valaki már attól tudományformáló tényező lesz, hogy akadémikus és vezetője egy kutatóintézetnek vagy -központnak. Ehhez azért több is kell...

- Nagy, B. (2007). Adatok a Magyar Tudományos Akadémia X. osztályának történetéből. In J. Horn (szerk.), *Életutak. Földtudósok az Akadémián* (pp. 291–312). Bányász Kultúráért Alapítvány – Központi Bányászati Múzeum Alapítvány.
- Tóth, J. (1966). *Városfunkció-vizsgálatok a Dél-Alföldön* [Doktori értekezés, József Attila Tudományegyetem].
- Tóth, J. (1972). *A központi települések szerepe a Dél-Alföld népességének foglalkozási átrétegződésében és területi koncentrálódásában* [Kandidátusi disszertáció, Magyar Tudományos Akadémia].
- Tóth, J. (1985). *Az urbanizáció sajátosságai és problémái az Alföldön* [Akadémiai doktori értekezés, Magyar Tudományos Akadémia].
- Tóth, J., & Golobics, P. (2008). Spatial and Environmental Problems of Border Regions in East-Central Europe, with Special Reference to the Carpathian Basin. In P. Kivell, P. Roberts, & G. P. Walker (Eds.), *Environment, Planning and Land Use* (eBook, pp. 40–52). Routledge. (Original work published 1998)

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licencc-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

